

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXII

Rédacteur

NIKOLA TASIC

Membre correspondant de l'Académie Serbe des Sciences et des Arts
Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secrétaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Chercheur-assistant de l'Institut
des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

De Yougoslavie: MILUTIN GARASANIN, ALOJZ BENAC,
RADOVAN SAMARDZIC, MILKA IVIC, CEDOMIR POPOV,
DRAGOSLAV ANTONIJEVIC, VESELIN ĐURETIC,
MIODRAG STOJANOVIC

De l'étranger: ANTHONY EMIL TACHIAOS (Thessalonique),
DIMITRIJE ĐORĐEVIC (Santa Barbara — Californie),
ALEKSANDAR FOL (Sofia), NIKOLAJ TOLSTOJ (Moscou)

BELGRADE

1991

Јанко РАДОВАНОВИЋ
Балканолошки институт САНУ
Београд

ОПРЕДЕЉЕЊЕ СВЕТОГ КНЕЗА ЛАЗАРА ЗА ЦАРСТВО НЕБЕСКО

Анстракт — Опредељење кнеза Лазара за царство небеско и смрт у борби против непријатеља који силом шири ислам најбоље се може схватити животом и страдањима хришћанских мученика из првих векова хришћанства, који су умирали да би са Христом царевали. Кнезу Лазару било је познато учење највећих учитеља православне цркве о смрти и васкрсењу. Уочи Косовске битке кнежева војска је причешћена. Овај моменат сведочи о његовом опредељењу за царство небеско, пошто је причешће залог вечног живота и васкрсења.

У народној песми *Пропаст царства српскога* песник пева:

„Царе Лазо, честито колено,
Коме ћеш се приволети царству?
... Ако волиш царству земаљском
... Па у Турке јуриш учините:
сва ће турска изгинути војска!
Ако л' волиш царству небеском,
ти ћеш кнеже, с њоме погинути.
... Мисли царе мисли свакојаке:
... Земаљско је за малена царство,
а небеско увек и довека.“¹

Кнез Лазар у песми може да бира: или борбу и победу над Турцима (то јест царство земаљско) или пораз (царство небеско). Он се, из религијских убеђења, одлучује за другу могућност. Иако се определио за понуђено небеско царство,²

¹ В. С. Карацић, *Српске народне пјесме II*, Београд 1969, 186—188.

² О овој теми писали су: Р. Мihaljčić, *Lazar Hrebeljanović — istorija, kult, predanje*, Београд 1984, 125—140; Б. Трифунковић, *Косовско страдање и небеско царство према српским средњовековним списима*, у књизи:

кнез се, такође из религијских убеђења, одлучује за борбу пошто је пут у царство небеско једном хришћанском ратнику отворен само под условом да од „некрста“ погине. Српски кнез, који не прихвата вазални однос ни у државничком смислу, не прихвата — што је пресудно при његовом опредељењу — ни вазални однос у религиозном смислу. Његов отпор и јесте мотивисан одбраном сопственог духовног одређења. У име вере у слободу, и у име слободе у хришћанској вери, кнез — слично светим ратницима — никако не може да се преда муслиманима који су насрнули на хришћанског Бога. Утолико ова идентификација непријатеља за Злом, а сопствено опредељење за одбрану хришћанства, омогућава духовно опредељење ратнику који је доведен у искушење да и сам убија. Реч је о одбрани а не о милитантном насртају. Зато се кнез Лазар, као борац за Христа, и спрема да положи живот за праведну — хришћанску идеју.

Састављачу народне песме *Пропаст царства српскога* свакако је било познато *Слово о светом кнезу Лазару*, које је саставио патријарх српски Данило III између 1392. и 1398. године. Кнез се према *Слову*, између осталог, овако обратио војводама и војницима: „... Боља нам је смрт у подвигу, него ли живот у срамоти, боље нам је у боју смрт од мача примити, него ли плећа наша непријатељима подати. Много поживесмо у миру, сада се потрудимо да [за] кратко време подвиг страдалачки примимо, да бисмо вечно на небесима поживели. Назовимо се војницима Христовим, страдалницима побожности, да се упишемо у књигу живота. Не поштедимо телеса наша у борењу, да од подвигоположника светле венце примимо. Страдања рабају славу, а трудови доводе до починка.“

Обраћајући се кнезу, властела и војници деле и саучествују у истом духовном опредељењу: „... Умрећемо да увек живи будемо. Принесимо себе Богу као жртву живу... у подвигу крвљу својом. Нећемо поштедети живот наш, да живописан узор потом другима будемо... Тако, један другог подстичући и претичући, божанствених и пречистих тајни сви заједно причестити се.“³

О кнезу Лазару, Научни скуп у Крушевцу 1971, Београд 1975, 255—263; Д. Љ. Кашић, *Корени косовске мисли*, Свети кнез Лазар, Споменница о шестој стогодишњици Косовског боја 1389—1989, Београд 1989, 11—24; А. Јевтић, *Косовско опредељење за царство небеско у историјској судбини српског народа*, Свети кнез Лазар, Споменница, 25—36. Оба аутора сматрају да је кнез Лазар следно учење светог Саве. D. Bandić, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Ogledi o narodnoj religiji (Biblioteka XX vek, 69), Beograd 1990, 31—42; P. Самарлић, *Косовско опредељење*. Историјски огледи, Београд 1990.

У односу на поменуте ауторе, моје тумачење изложеног питања има нешто другачији приступ.

³ В. Ђоровић, *Силуан и Данило II српски писци XIV—XV века*. Глас СКА 136 (1929), 87, 89, 90; *Из наше књижевности феудалног доба*,

После причешћа војске кнез Лазар се моли Богу да му опрости грехе и да му да царство небеско. „Ово садашње време труда и подвига у овом малом и самртном и привременом свршиће се, а она блага у царству твојем, у коме се не стари, и у бесмртном животу, сачувао си за будући век, у коме ће се с тобом царствовати и ликовати, Владико Господе, и удостоји ме твојих добара.“⁴

Исте идеје као и у *Слову о кнезу Лазару*, исказане на други начин, налазе се и у *Житију светог кнеза Лазара* од непознатог писца. Кнез је рекао војницима: „... Смрћу дужности послужимо, пролијмо крв нашу, смрћу живот искупимо и удове телеса наших дајмо нештедно на сечење за благочешће и отачаство наше, и свакако ће се умилостивити Бог на останке наше и неће истребити род и земљу нашу до краја.“⁵ Кнез, као *подражавалац Христу*, изли „крв своју њега ради, и постаде нови мученик Лазар у дане ове последње, и приведе сабор великих мученика Христу Богу своме у вишњи Јерусалим, као у старини Исус Навин људе Божје у обећану земљу.“⁶

Смрт побожног владара за Христову веру, у бици на Косову пољу 1389. године, приказивана је као мученичка смрт првог српског владара у борби против муслиманског султана, али и као тријумф српског мучеништва над исламом. Зато се може закључити да је у средњовековним списима кнез Лазар приказан као идеални владар који је ради Христа принео себе на жртву и који се определио, у име српског народа, за царство небеско по јеванђељском учењу; у народној песми такође запажамо да важеће опредељење припада хришћанској есхатолошкој филозофији:

„Земаљско је за малена царство,
а небеско увек и довека.“

У *Служби светом кнезу Лазару* његова смрт и погибија његове војске величају се као мученички тријумф и духовна победа. Уједно ова мартиријска повест сведочи о тријумфу жртве над освајачем и тиранином, љубави над мржњом и силом, небеског над земаљским, духовног над телесним, вечног живота над смрћу и правде над неправдом.

Кнез Лазар је сматрао да се само кроз жртвовање може доћи до васкрсења и вечног живота. Борба за „крст часни“ симбол је небеског царства, пошто је крст постао знак спасења људи. За крст часни се жртвују животи и све што је зе-

избор, редакција, превод и коментар Д. Павловић и Р. Маринковић, Београд 1975, 48—49.

⁴ В. Горовић, *Силуан и Данило II*, 92.

⁵ Ст. Новаковић, *Нешто о кнезу Лазару*, Гласник СУД XXI (1867), 162; *Из наше књижевности феудалног доба*, 46.

⁶ *Из наше књижевности феудалног доба*, 46.

маљско у борби против непријатеља Христове вере, да би се добиле вечне вредности на небу.

Приволевши се царству највиших идеала кнез је, кроз страдање и смрт, однео победу која води у бесмртност. Утолико пре је Косово, као највећа гробница српских мученика погинулих у једном дану, српска Голгота, али и победа наде у васкрсење. Зато Косовска битка представља победу живота, а не победу смрти.

Опредељење кнеза Лазара за смрт на бојном пољу најбоље се може схватити и објаснити животом и страдањима хришћанских мученика из првих векова хришћанства, који су одбијали да се одрекну Спаситеља. Бранитељи хришћанске вере нису извршавали заповести римских царева нити су приносили жртве многобожачким идолима иако су знали да ће због тога бити кажњавани смрћу. То сазнање је не само било познато већ и блиско кнезу Лазару. Највеће невоље, патње и многа мучења нису могли поколебати хришћане и одвојити их од љубави према Христу.⁷ Они су то трпели јер су желели да буду разрешени од тела како би се сјединили са Христом.⁸ Мученици су умирали за Христа да би награду добили на небу — вечни живот и царство небеско. Без вере у васкрсење Христово и будуће васкрсење хришћана, сва страдања мученика и проливање крви за Спаситеља⁹ не би имала смисла. Мученици су на своме телу носили ране Христове,¹⁰ умирали за њега да би с њим живели. „Ако са Христом умиремо са Христом ћемо и живети; ако с њим страдамо с њим ћемо и царовати; ако га се одрекнемо и он ће се нас одрећи.“¹¹

Мученици су радосно одлазили у смрт. Поменимо само неке од таквих мученика. Свети *Маркијан* и *Мартирије* моле се пред посечење: „Госпode, радујем се што оваквом смрћу излазимо из свог живота. Удостој нас да будемо причасници живота вечнога, ти животе наш!“¹² Судија Лисије рекао је светом *Зиновију*: „Предлажем ти двоје: Живот ако се поклониш боговима и смрт ако се не поклониш.“ Зиновије му одговори: „Живот без Христа није живот него смрт, а смрт Христа ради је живот.“ Када је он био стављен на муке судији се јави сестра мученикова *Зиновија* и рече му: „Ту чашу страдања и ја хоћу да испијем и венцем тим да се венчам.“¹³ Свети *Епимих Египћанин* срушио је идола у граду. Кад су га многобошци почели мучити говорио је: „Удрите ме, плујте, ставите ми трнов

⁷ Рим. 8, 35—39.

⁸ Фил. 1, 23.

⁹ 1 Кор. 15, 16, 18, 29—32.

¹⁰ Гал. 6, 17.

¹¹ 2 Тим. 2, 11—12.

¹² Ј. Сп. Поповић, *Житија светих за месец октобар*, Београд 1977, 555—557.

¹³ *Исто*, 678—681.

венац на главу, дајте ми трску у руку, напојте ме жучи, на крст ме распните и копљем ми ребра прободите — то претрпе Господ мој, то и ја хоћу да претрпим.¹⁴

Апостол *Павле* учи о васкрсењу мртвих: „Сеје се [тело] распадљиво, устаје нераспадљиво: сеје се презрено, устаје силно; сеје се тело земаљско, устаје тело небеско. Кад има тело земаљско, има и небеско. Али ово [вам] кажем, браћо: месо и крв не могу наследити царства Божјега, нити распадљивост наслеђује нераспадљивости.“¹⁵ Хришћани верују да ће васкрснути слично Христу,¹⁶ јер је он васкрсење и живот.¹⁷ На Ускрс православни хришћани празнују умртвљење смрти, разрушење ада и почетак вечног живота.¹⁸

Као и хришћански мученици и кнез Лазар је веровао у будуће васкрсење мртвих и у загробни живот и зато се уочи Косовске битке определио за царство небеско у коме се вечно живи и које непрекидно траје.

Важност Христовог страдања и васкрсења за људски род детаљно објашњавају свети оци и учитељи цркве, чија дела су била позната кнезу Лазару из рукописних књига. По светом *Атанасију Александријском* „бесмртни Бог не дође да спасе себе, већ умртвљене; не да пострада за себе, већ за нас... Јер његово страдање је наше избављење од страдања. Смрт његова је наша бесмртност; сузе су његове наша радост; погреб његов наше васкрсење; ране његове — наше исцељење, јер се раном његовом исцелисмо (Ис. 53, 5).“¹⁹

„Пре божанског доласка Спаситеља, смрт је била страшна и самим светитељима, и сви су оплакивали мртве као пропале. А сада пошто је Спаситељ васкрсао телом, смрт више није страшна, него је сви који верују у Христа потиру као ништавну, и више воле да умру него да се одрекну вере у Христа. Јер они сигурно знају да они који умиру не пропадају већ живе, и кроз васкрсење ће постати нетрулежни... И ево доказа за то: пре него што поверују у Христа, људи сматрају смрт страшном и плаше је се; а чим приступе Христовој вери и Христовом учењу, они толико презиру смрт да с радошћу насрћу на њу и постају сведоци васкрсења које је Спаситељ извршио ради уништења смрти... Пошто је Спаситељ на крсту смрт победио и понизио, и пошто су јој свезане и руке и ноге, то сви који ходе у Христу — сатиру смрт и постају мученици за Христа.“²⁰ Овако смрт и васкрсење схвата отац православља свети *Атанасије Александријски*.

¹⁴ Исто, 686—688.

¹⁵ 1 Кор. 15, 42—44, 50.

¹⁶ Рим. 6, 5.

¹⁷ Јов. 11, 25.

¹⁸ Ускрс, јутрење, канон, 7. песма.

¹⁹ Migne, PG 26, 992.

²⁰ Migne, PG 25, 141, 144.

Свети Јован Златоусти учи: „Власт смрти и истинска смрт јер кад онај који је умро нема више могућности да се врати у живот; ако ће он после смрти оживети и притом живети бољим животом, онда то није смрт већ спасење.“²¹

Зато српски песник, и сам у духовном сазвучју са хришћанском филозофијом, говори о кнезу Лазару са усхићењем а не са оплакивањем некога за кога смрт има значење дефинитивног, физичког и духовног, краја: „Свекрасно твоје живљење мучењем улепшао јеси и прешао јеси у вечне обитељи, где гледаш лепоту неизрециву.“²²

Хришћански мученици су из љубави према Спаситељу храбро и радосно трпели мучење и смрт. Љубав према Богу један је од најважнијих чинилаца у остваривању подвига и смрти српског кнеза. „Не трпећи, богомудри, да гледаш где храмове молитвене безбожници спаљују, и стадо христоменито разграбљују, ревношћу Божије љубави запалив се изашао јеси и мученички за ово отсечење главе претрпео јеси.“²³ „Свесилним ти усрђем, Лазаре, ухватив се у коштац са хвалисавим Турчином, њега победив узвикиваше: — Нека се пролије крв моја у љубави Христа мојега, јер волим више да пужим у дому Бога мојега него ли да живим у пропадљивости.“²⁴ По хришћанском учењу праведнике после смрти и суда очекује вечни живот и блаженство на небу чије стање се не може описати: „Што око не виде и ухо не чу и у срце људско не дође, оно уготова Бог онима који га љубе.“²⁵

Дан пре битке на Косову кнез Лазар је скупио војску код беле Самодреже цркве, где је одслужена света литургија, коју је — по народној песми — служио патријарх и дванаест великих владика што подсећа на Христа и дванаест апостола. Верујући да их све чека одсудна битка против непријатеља хришћанства, и делећи са српском војском решеност да се боре и пострадају за Христа — кнез Лазар је, заједно са свим ратницима, после одслужења Божје службе приступио светој тајни причести. У причешћу, кроз хлеб и вино (који су тело и крв Христова), људско биће се сједињује са самим Спаситељем који је рекао: „Ко једе моје тело и пије моју крв борави у мени и ја у њему.“²⁶ Ко једе моје тело и пије моју крв има живот вечни и ја ћу га васкрснути у последњи дан.“²⁷

Имајући у виду свето причешће Христос назива Себе „хлебом небеским који причаснику даје бесмртност и живот веч-

²¹ Migne, PG 63, 129.

²² *Служба светом кнезу Лазару*, Србљак 2, приредио Б. Трифуновић, превео Д. Богдановић, Београд 1970, 191—192, јутрење, канон, песма 8, 1. тропар.

²³ *Исто*, 191, други канон, песма 7, 3. тропар.

²⁴ *Исто*, 185, други канон, песма 4, 2. тропар.

²⁵ 1 Кор. 2, 9.

²⁶ Јов. 6, 55.

²⁷ Јов. 6, 54.

ни.²⁸ То значи да су се кнез Лазар и његова војска причешћем — у ствари — припремили за смрт. Ово опросно причешће истовремено показује да је српски народ живео заједнички ухристовљен у светоотачкој вери, па му зато жртвовање није било страни. Причешћем се српски ратници опраштају од земаљског живота уједињени у Христу. Добивши залог вечног живота на небу, опросним причешћем, војници су били спремни да изгубе неравноправну битку али да једног дана Срби добију рат са Турцима. Уосталом османлијска државност је била у успону, српска у расипању. Али, као што ће то историјски ток догађаја потврдити, иако је српски народ изгубио битку на Косову он је, сачувавши свој идентитет, коначно однео победу над Христовим непријатељима неколико векова касније.

До небеског царства се долази кроз страдање „оно се с напором осваја и само подвижници га задобијају.“²⁹ Хришћанима се саветује: „Иштите најпре царство Божје и правду његову, а остало ће вам се придодати.“³⁰ Да је то знао и да је тако хришћански живео српски кнез показује његова есхатолошка оријентација — небеска, а не земаљска. Уједно то је и његов одговор на питање о смислу човековог постојања.

За кнеза Лазара, као и за српску војску, важеће је само једно опредељење: да му душа остане чиста и без греха. Може се изгубити живот, али се не сме огрешити душа. Војска је изгубила тело али је спасла душу која је бесмртна и представља божанску вредност човековог бића: „Каква је корист човеку ако сав свет добије а души својој науди? Или какав ће откуп дати човек за своју душу?³¹ Не бојте се оних који убијају тело, а душу не могу убити; него се бојте онога који може и душу и тело погубити у паклу.“³²

Кнез Лазар са војском брани православну веру, институцију Христове цркве, поданике и своју земљу од напада турског султана који спроводи територијални експанзионизам и силом шири ислам. То и јесте основни разлог што се српски кнез, у *Служби*, велича као борац за веру: „Поборнику православља и мученику нелажном хвалу и славу сви теби приносимо Лазаре, јер се не убоја богоборне звери.“³³ Он је „борац свестинити за православље, и благочешћа стуб непоколебљиви“,³⁴ који је „за цркву ... и крв своју мученичку излио“³⁵ и крвљу својом земљу освештао.“³⁶

²⁸ Јов. 6, 50—51.

²⁹ Мат. 11, 12.

³⁰ Мат. 6, 33.

³¹ Мат. 16, 26.

³² Мат. 10, 28.

³³ *Србљак* 2, 185, други канон, песма 3, 3. тропар.

³⁴ *Исто*, 197, стихирс, глас 4, 2. стихира.

³⁵ *Исто*, 193, други канон, песма 9, 1. тропар.

³⁶ *Исто*, 141, стихире кнезу Лазару, глас 6.

Кнез Лазар од освајача брани независност своје земље и чува православне храмове: „Као Гедеон свесилни, на најезду мноштва турског насрнуо јеси, не трпећи да храмови молитвени и сасуди свети буду спаљени, волећи више за њих да умре и душу своју положи, за њих и главе одсечење претрпео јеси...“³⁷ Његова христољубивост и велики патриотизам пресудни су, на покон, разлози што песник у *Служби светом кнезу Лазару* са дивљењем слави српског кнеза: „Ко да не блажи, будног делатеља заповести Божјих, или ко да не похвали све красно твоје живљење... иштући да вечном славом земаљску размешиш.“³⁸

Лазарева мудрост, доброта, вера и многе врлине описане су и у *Натпису на косовском мраморном стубу*: „... Овде негда [бејаше] велики самодржац, чудо земаљско и владар српски, звани Лазар, кнез велики побожности непоколебљиви стуб, богопознања пучина и мудрости дубина, огњени ум и заштитник странаца, хранитељ гладних и смиловање ништих, тужних смиловање и утешитељ, који воли све што Христос хоће... као какав добри пастир и вођа, мудро приводи духовне јагањце да у Христу добро скончају и [приме] мучења венац [и] више славе учесници буду.“³⁹

Српски кнез, међутим, није само пострадао у наметнутом боју већ је био изложен суровој казни — чиме је исламски освајач хтео да прикаже своју војничку свемоћ, али и симболично пригушивање православља: Турци су кнезу Лазару мачем одсекли главу. Па ипак, чин азијатске свемоћи је показао супротно политичко дејство и погубљење српског кнеза претворио у национални успех. Напротив, тежња Османлија да се (одсецањем главе) унизи православље само је утврдила српски народ у хришћанској вери, јер је „добри кнез“ завршио попут мученика из првих векова хришћанства. Зато стари писац може да констатује да је мученик победио и да праведник прима награду: „Како да те назовем часни: ... мучеником што неправедно глава твоја одсече се... и са анђелима насеље стекао јеси.“⁴⁰ Лазар борави „са зборовима анђелским у светлом боравишту, са мученичким саборима настањен као мученик.“⁴¹

Према томе, одлука српског кнеза није била одлука владалачког прагматизма, већ одлука произишла из свеобухватног хришћанског уверења кнеза Лазара. Само христољубиви и богобојажљиви дух може да стреми чистоти живота, савести и универзалној истини. Тој симфоничкој а не привидној, овоземаљској, сили кнез Лазар је усмеравао и свој народ и своју људску енергију. То потврђује и монахиња Јефимија када у

³⁷ Исто, 185, Други канон, песма 3, 2 тропар.

³⁸ Исто, 151, стихире глас 6, 1, стихира.

³⁹ Деспот Стефан Лазаревић, *Књижевни радови*, приредио Б. Трифуновић, Београд 1979, 158—159.

⁴⁰ Србљак 2, 151, стихире глас 8, 2. стихира.

⁴¹ Исто, 191, Други канон, песма 8, 1. тропар.

Похвали светом кнезу Лазару сажето описује кнежеву жељу за небеским вредностима: „... о нови мучениче, кнеже Лазаре... мужаственим срцем и жељом побожности изашао си на змију [Мурата] и непријатеља божанствених цркава, расудивши да не може трпети срце твоје да гледаш хришћане отачаства ти овлане Исмаилћанима, не би ли како ово постигао: да оставиш пропадљиву висоту земаљског господства и да се обагриш крвљу својом и сјединиш се са војницима небеског цара.

И тако две жеље постигао јеси: и змију [Мурата] убио јеси и мучења венац примио јеси од Бога...“⁴²

Кнез Лазар није био физички и војнички победник на Косову пољу; он се јавља као победник кроз погибију (убио је змију Мурата и представника Сатане) а проливеном крвљу за Христа, веру, цркву и отаџбину примио је награду од Бога — мученички венац. Победа над непријатељем овде има само духовно значење. Сваки хришћанин који се, без обзира на искушење, бори да, у складу са својим способностима, на духовној лествици оствари путању успења добија као награду нераспадљив венац,⁴³ то јест вечно блаженство на небу. „Јер се већ жртвујем и време мога одласка наста. Дobar бој сам био, трчање сам свршио, веру одржао! Сада ме чека венац праведности, који ће ми у онај дан дати праведни судија.“⁴⁴

Добити венац славе,⁴⁵ венац живота,⁴⁶ венац правде,⁴⁷ венац радости⁴⁸ и нераспадљиви венац⁴⁹ значи вечно блаженство у царству небеском или вечни живот који доводи до потпуне светости.⁵⁰

Вечно царство небеско, за које се кнез Лазар определио на Косову пољу, јесте блажени (вечни) живот који ће се састојати у томе што ће праведници увек с Господом бити,⁵¹ биће као Господ,⁵² вечно ће царовати с Христом⁵³ и сијаће као сунце.⁵⁴ Општиће са анђелима као са светом браћом својом, јер ће „приступити к Сионској гори, и ка граду Бога живога, Јерусалиму небеском, и многим хиљадама анђела, к свечаном збору и цркви првенаца који су написани на небесима.“⁵⁵

⁴² Монахиња Јефимија, *Књижевни радови*, приредио Б. Трифуновић, Крушевац 1983, 51.

⁴³ 1 Кор. 9, 25.

⁴⁴ 2 Тим. 4, 6—8.

⁴⁵ 1 Петр. 5, 4; 1 Сол. 2, 19.

⁴⁶ Јак. 1, 12; Откр. 2, 10.

⁴⁷ 2 Тим. 4, 8.

⁴⁸ Фил. 4, 1.

⁴⁹ 1 Кор. 9, 25.

⁵⁰ 2 Кор. 7, 1; 1 Сол. 5, 23; 2 Петр. 3, 12—14; 1 Јов. 3, 3.

⁵¹ Мат. 26, 29; Јов. 12, 26; 13, 36; 14, 13; 17, 24; 1 Кор. 5, 8; Фил. 1, 23; 1 Сол. 4, 17; Откр. 7, 17; 14, 4; 22, 3—4.

⁵² 1 Јов. 3, 2—3.

⁵³ Рим. 5, 17; 2 Тим. 2, 12; Откр. 3, 21; 5, 10; 20, 4; 22, 5.

⁵⁴ Мат. 13, 43.

⁵⁵ Јевр. 12, 22—23.

SAINT PRINCE LAZAR'S OPTING FOR THE KINGDOM OF HEAVEN

Summary

According to the folk ballad *The Fall of the Serbian Empire* Prince Lazar made a decision on the eve of the battle of Kosovo in 1389 saying "...the secular Kingdom will not last long, being transitory as all on this earth is, whilst the heavenly one will last through all eternity." The author of the folk ballad must certainly have been acquainted with the *Word on St Prince Lazar* written by Patriarch Danilo III between 1392 and 1398 in which the Prince tells his soldiers, among other things, the following: "...We have lived in peace for a long time, but we now must strive to embrace the way of martyrdom in order to win eternal life in Heaven..." In the *Liturgy to St Lazar* his death is glorified as a triumph of the victim over the conqueror and tyrant, of love over hatred and violence, of the heavenly over the earthy, of the spiritual over the carnal, of life eternal over death, and of justice over injustice.

Prince Lazar's decision to die in the battle against the enemy can best be understood and explained by the lives and suffering of Christian martyrs from the first centuries of Christianity who died for Christ in order to live and reign with him (Timothy 2, 11—12). Prince Lazar believed like those martyrs in the resurrection of the dead (St Paul to the Cor. 15, 42—44) and in eternal life. He was also acquainted with the teachings of the Church Fathers and of the Church's teaching concerning death. According to *Saint Athanasius of Alexandria* "...Before men begin to believe in Christ, they think of death as of something terrible and are afraid of it. But as soon as they embrace the Christian faith and its teaching, they despise death so much that they eagerly look for it and become witnesses of the resurrection performed by the Saviour in order to annihilate death..." On the day preceding the battle of Kosovo the Serbian Patriarch and twelve bishops served the holy liturgy and administered the holy communion to the army. This moment also confirms Prince Lazar's option for the Kingdom of Heaven. The holy communion, administered to the faithful, is in fact a token of immortality, of everlasting life and resurrection (John, 6, 51—54).

Prince Lazar fell in the battle on Kosovo dying like a martyr, defending with his army the Orthodox religion, the churches, his subjects and his country from the onslaught of the Turkish Sultan who strove to spread Islam by force.

The eternal Kingdom of Heaven, which was chosen by Prince Lazar on the eve of the battle of Kosovo is a life full of grace in which the righteous will always be in God's presence, eternally reigning with Christ and shining like the Sun. They will commune with the angels as with their own holy brothers.